

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ДВА ОСНОВОПОЛОЖНІ, ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНІ ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

© Богів Я. І., 2014

Порушується і аналізується питання значення принципів народного суверенітету та прав людини для сучасної конституційної держави. Відзначено, що між вказаними принципами існує тісний взаємозв’язок в процесі їх реалізації.

Ключові слова: конституціоналізм, народний суверенітет, права людини, конституційні принципи.

Я. И. Богив

НАРОДНЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА КАК ДВА ОСНОВОПОЛАГАТЕЛЬНЫХ, ВЗАИМОСВЯЗАННЫХ ПРИНЦИПА КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Затрагивается и анализируется вопрос о роли принципов народного суверенитета и прав человека для современного конституционного государства. Определено, что между указанными принципами существует тесная взаимосвязь в процессе их реализации.

Ключевые слова: конституционализм, народный суверенитет, права человека, конституционные принципы.

Y. I. Bohiv

NATIONAL SOVEREIGNTY AND HUMAN RIGHTS AS THE FUNDAMENTAL AND INTERRELATED PRINCIPLES OF CONSTITUTIONALITY

The question of the meaning of the national sovereignty principles and human rights for a modern constitutional state is raised and analyzed. It is noted that the two mentioned principles are closely interrelated in the process of their realization.

Key words: constitutionality, national sovereignty, human rights, constitutional principles.

Постановка проблеми. Сучасна демократична правова держава функціонує на основі певних принципів, які знаходять своє відображення в Основному Законі – Конституції держави. Конституційні принципи – це відправні засади, незаперечні вимоги, висунуті до формування та функціонування державних органів із метою чіткого визначення їх повноважень та спрямування діяльності на забезпечення як особистих, так і суспільних прав. Це своєрідна система координат, в межах якої розвиваються правовідносини між публічною владою та громадянським суспільством, і одночасно вектор, який визначає напрямок їх розвитку. Конституційні принципи визначають правила організації та функціонування як самої державної влади, так і процес її взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Такі принципи закладені в основі Конституції України. Ними насамперед є принцип народного суверенітету та принцип захисту прав людини і громадянина, без реалізації яких неможлива побудова демократичної правової держави в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати роль та місце принципів народного суверенітету та прав людини в процесі розбудови демократичної правової держави в Україні, вказати на тісний взаємозв'язок між цими принципами у конституційно-правовому механізмі їх реалізації.

Стан дослідження. Окремі аспекти проблеми реалізації конституційних принципів народного суверенітету та прав людини у процесі розбудови сучасної конституційної держави знайшли своє відображення як у роботах зарубіжних вчених, зокрема, Г. Єллінека, Р. Ієрінга, І. Ільїна, С. Котляревського, Б. Чечеріна, А. Медушевського, так і вітчизняних: Ю. Барабаша, В. Ковальчука, М. Козюбри, А. Колодія, В. Речицького, О. Скрипнюка, В. Шаповала та ін.

Виклад основних положень. Одним з основних принципів конституціоналізму є принцип народного суверенітету, відповідно до якого народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади у державі. Відповідно до цього принципу, народ виступає активним учасником у процесі формування та функціонування публічної влади, тобто є суб'єктом владарювання. Одночасно народ здійснює контроль за владою та усуває від влади тих її носіїв, які втратили довіру громадян, а відтак і легітимність.

Сьогодні вказаний принцип зафіксований у переважній більшості сучасних конституцій: “Суверенітет належить народу” (ч. 2. ст. 1 Конституції Італійської Республіки) [5], “Носієм національного суверенітету виступає іспанський народ, джерело державної влади” (ч. 2, ст. 1 Конституції Королівства Іспанія) [6], “У Республіці Хорватія влада виходить від народу і належить народу як спільноті вільних і рівноправних громадян” (ч. 2, ст. 3 Конституції Хорватії) [8].

Свого роду квінтесенцією принципу народного суверенітету є ст. 5 Конституції України, яка проголошує в Україні республіканський лад, який, як слушно зазначає А. Заєць, є вільним устроєм, заснований на порядку, пов'язаному насамперед з легітимацією влади на основі вільних виборів, що дозволяють відтворити вільний лад і зводять до мінімуму авторитарне переродження держави [3, с. 94]. Конституція визначає такий спосіб легітимації державної влади, відповідно до якого саме народ є джерелом влади, що необхідно відповідно до тлумачення Конституційного Суду України, викладеного у мотивувальній частині Рішення від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005, розуміти так: “... в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, встановленому Конституцією та законами України, через органи державної влади та місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України” [7, с. 150].

Конституція України, визнаючи суверенне право народу на владу, передбачає можливість змінювати конституційний лад держави виключно народу і забороняє узурпацію державної влади будь-яким органом чи посадовою особою держави, а також громадянами. Ідеолого-політичним підкріпленням цих положень слугують: з одного боку, відмова від обов'язкової державної ідеології та проголошення свободи політичної діяльності (ст. 15 Конституції) і тим самим попередження спроб відмови від права і захоплення влади шляхом ідеологічної легітимації влади; а з іншого, – визнання світського характеру держави, гарантування права на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35 Конституції) з метою унеможливлення будь-яких спроб релігійної легітимації державної влади.

Норму Основного Закону про те, що ніхто не може узурпувати державну владу, Конституційний Суд України протлумачив так: “Узурпація державної влади означає неконституційне чи незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями тощо” (Рішення від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005) [7, с. 150].

На нашу думку, Основний Закон України необхідно доповнити ще однією статтею, або принаймні конкретизувати існуючу пунктом про те, що принципи побудови держави, які закріплені в ст. 1 Конституції, є непорушним і тому усім тим, хто спробує ліквідувати цей конституційний лад, громадяни України мають право чинити опір, якщо не можуть бути використані інші засоби. Вважаємо за необхідне помістити цю статтю під особливий захист, як це, зокрема, передбачено ст. 20 Конституції Федеративної Республіки Німеччини [4, с. 162].

Наявність такої норми в Основному Законі є актуальною для усіх країн, які в недалекому минулому перебували під пануванням тоталітарних чи авторитарних режимів, у тому числі і для України. Вітчизняний законодавець передбачив кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або за захоплення державної влади (ст. 109 Кримінального кодексу України) та за посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 Кримінального кодексу України) [9, с. 56–57]. Однак вказані норми є ефективними лише за умови, коли в країні пануючим буде легітимний режим, натомість в ситуації нелегітимного правління єдиною силою, яка здатна йому протистояти, є колективна воля народу – народний суверенітет.

Необхідно вказати на те, що народний суверенітет може стати реальним джерелом легітимності лише за умови, якщо суверенна воля більшості народу не буде спрямована проти прав та свобод особи. Саме на цю умову ще в XIX ст. вказав французький конституціоналіст А. Есмен. На його думку, індивідуальні права не повинні приноситися в жертву “темному і невизначеному національному інстинкту” [10, с. 135]. Права та свободи кожної окремої людини становлять основний зміст правовідносин, які виникають як в середині суспільства, так і між людиною та державою. Правовий захист основних прав та свобод людини є тією незаперечною вимогою до державної влади, дотримання якої визначає її легітимність.

Правовий захист прав та свобод людини є тим принципом, який задекларований у Конституції України як пріоритетний для державної влади. Так, згідно зі ст. 3 Основного Закону: людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Закріплення цього принципу на рівні Конституції засвідчує про якісно новий підхід у ставленні держави до людини.

Водночас слід звернути увагу на те, що вказане формулювання ст. 3 Конституції України містить в собі певні суперечності, на що свого часу цілком обґрунтовано вказувала Венеціанська Комісія у своєму висновку щодо відповідності Конституції України європейським стандартам [1, с. 3]. Адже зазначене положення частини першої ст. 3 Основного Закону розглядає людину як “найвищу соціальну цінність”, тоді як важко погодитися з тим, що сама людина, її життя та здоров’я, честь і гідність є тими цінностями, що породжуються виключно суспільством чи належать виключно йому. Здоровий глузд і набуті людством знання доводять, що людина як жива істота, яка наділена розумом та волею, є найдосконалішим витвором Природи, і саме цим визначається її цінність. Тому життя, здоров’я і гідність людини потребують охорони і захисту не тому, що людина є цінною і корисною для суспільства, а насамперед тому, що вона сама є самодостатньою цінністю.

Така утилітаристська спрямованість ст. 3 Конституції України щодо цінності людини, на думку С. Головатого, є надзвичайно шкідливою для розуміння сутності природи суспільства, походження влади, місця держави в стосунках з людиною тощо [2, с. 1431]. Ця норма дає змогу розглядати людину виключно як суспільну та політичну істоту, яка має права і свободи лише завдяки волі держави. Натомість індивідуальне начало людини є первинним по відношенню до колективного і це повинно визначати зміст конституційно-правової доктрини легітимності державної влади в Україні. Отже, вважаємо за доцільне змінити згадане положення Конституції України на таке формулювання, згідно з яким, людину було б визнано не як “соціальну цінність”, а як “найдосконаліший витвір Природи, життя, здоров’я і гідність якої є найбільшою цінністю для суспільства та держави”.

Саме таке природно-правове розуміння людини закладено в окремих нормах Конституції, що визначають правовий статус людини. Конституція держави проголошує природні права людини (ст. 21), серед яких: право на життя і фізичну недоторканність (ст. 27), на повагу до її гідності (ст. 28), на

свободу пересування (ст. 33), на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35), на приватну власність (ст. 41).

Для того, щоб автономна особа могла реалізувати свої невідчужувані та невід'ємні права, вона повинна мати політичні права. У зв'язку з цим в Конституції України закріплена ціла низка таких прав громадян: об'єднуватися в політичні партії та громадські організації (ст. 36); брати участь в управлінні державними справами, у Всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 38); збиратися мирно без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 40). Політичні права перебувають у тісному взаємозв'язку з природними правами людини.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що принципи народного суверенітету та прав людини є основоположними принципами сучасної демократичної, правової держави. В умовах сучасного конституціоналізму в Україні одним із основних завдань є вироблення дієвого конституційно-правового механізму їх реалізації.

Між зазначеними принципами існує тісний взаємозв'язок. Оскільки принцип народного суверенітету може стати реальним джерелом легітимності державної влади, якщо він буде реалізований у межах основоположних прав людини, натомість гарантування останніх безпосередньо залежить від політичної волі народу.

1. *European Commission for Democracy through Law: Opinion on the Constitution of Ukraine? Adopted by the Commission at its 30th Plenary Meeting in Venice, On 7–8 March 1997. Doc. CDL-INF (97) 2. – Strasbourg, 11 March 1997. – P.3.* 2. Головатий С. *Верховенство права: монографія: у 3-х кн. – Кн. 3: Верховенство права: український досвід.* – К.: Фенікс, 2006. – С. 1431. 3. Заєць А. П. *Правова держава в контексті новітнього українського досвіду.* – К.: Парламентське видавництво, 1999. – С. 94. 4. *Конституції зарубешних государств: учеб. пособ. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Издательство БЕК, 1997. – С. 162.* 5. *Конституция Итальянской Республики от 22 декабря 1947 года / Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. и со вступ. ст. Л. А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА.М-НОРМА, 1997. – С. 415–468.* 6. *Конституция Королевства Испании / Конституции зарубежных государств: учеб. пособ. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Издательство БЕК, 1997. – С. 297–354.* 7. *Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2005 / відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов.* – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 150. 8. *Конституція Республіки Хорватія / Конституції нових держав Європи та Азії / упор. С. Головатий.* – К.: Українська правнича фундація; Видавництво “Право”, 1996. – С. 371–404. 9. *Кримінальний кодекс України: Офіційний текст.* – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 56–57. 10. *Эсмен А. Общие основания конституционного права / пер. с франц.; под ред. В. Дерюжинского. – СПб.: Издание О. Н. Поповой, 1897. – С. 135.*